

Kripto Paraların Kumar ve Bağımlılık ile İlişkisi

Relationship of Cryptocurrencies with Gambling and Addiction

Erman Şentürk¹, Behçet Coşar², Zehra Arıkan³

¹Üsküdar Üniversitesi, İstanbul

²Gazi Üniversitesi, Ankara

³Lokman Hekim Üniversitesi, Ankara

ÖZ

Kripto paralar hem bir yatırım aracı hem de paranın yerini alacak ve dünya düzenini değiştirecek büyük bir icat olarak görülmektedir. Pek çok yönüyle araştırılan kripto para ticaretinin, yatırımcıları doğrudan etkileyen psikolojik boyutu genellikle göz ardı edilmiştir. Kripto para ticaretinin kontrolü, merkezi bir otorite ya da kurumdan ziyade yatırımcıların elindedir. Böylece kripto paraların değerleri, yatırımcıların hareketleriyle değişiklik göstermektedir. Bu durum, kripto para ticaretinde psikolojik faktörlerin daha ön planda olabileceğini düşündürmektedir. Risk alma, hızlı sonuç elde etme, tutarsız kazanç ya da kayıp gibi özellikleriyle kripto para ticareti, kumar ve bahis ile birçok benzerliğe sahiptir. Kripto para ticareti ile yoğun şekilde uğraşan bireylerde davranışsal bağımlılığın bazı önemli bileşenleri de görülmektedir. Bu makalenin amacı, hayatımıza kısa sürede girerek milyonlarca yatırımcıya ulaşan kripto para ticaretinin psikolojik yansımalarının daha net biçimde anlaşılmasını sağlamaktır.

Anahtar sözcükler: Patolojik kumar oynama, bağımlılık, bağımlılık tıbbi, ruh sağlığı

ABSTRACT

Cryptocurrencies has been considered as both an investment tool and a great invention that will replace money and change the world order. Although crypto currency trading has been investigated in many aspects, the psychological dimension that directly affects investors has often been ignored. Control of cryptocurrency trading is in the hands of investors rather than a central authority or institution. Thus, the value of cryptocurrencies changes with the reactions of investors. This situation suggests that psychological factors may be more prominent in cryptocurrency trading. Cryptocurrency trading has many similarities with gambling and betting, such as risk taking, getting quick returns, extreme gains or losses. Some significant components of behavioral addiction are also seen in individuals who spend so much time with cryptocurrency trading. The purpose of this article is to provide a better understanding of the psychological effects of cryptocuurrency trading, which has entered our lives over a relatively brief period of time and reached millions of investors.

Keywords: Pathological gambling, dependency, addiction medicine, mental health

Giriş

Bağımlılık, ödül, motivasyon ve belleği modüle etmekten sorumlu olan nöral yolların birincil ve kronik hastalığıdır (McClure ve Mickel 2014, Piper 2015). DSM-5, bağımlılık ile ilgili birtakım yenilikleri beraberinde getirmiştir. DSM-IV'te yer alan "Madde ile İlişkili Bozukluklar" bölümü, DSM-5 ile birlikte yerini "Madde ile İlişkili Bozukluklar ve Bağımlılık Bozuklukları"na bırakmıştır. DSM-IV'te dürtü kontrol bozuklukları grubunda yer alan kumar oynama bozukluğu, DSM-5'te bağımlılık kategorisinde değerlendirilerek, "Madde ile İlişkili Bozukluklar ve Bağımlılık Bozuklukları" başlığı altında yerini almıştır (APA 1994, APA 2013). Bu değişiklik, bağımlılığın, uyuşturucu madde ya da alkol gibi unsurların sebep olduğu biyolojik, psikiyatrik ve sosyal etkilerin yanı sıra kumar gibi bazı davranışlarla da ortaya çıkabileceğinin kabul görmesi açısından oldukça önemlidir.

"Davranışsal bağımlılık" terimi ilk olarak 1990 yılında ortaya çıkmış, olumsuz sonuçlarına karşın ödüllendirici bir davranışa aşırı istek duyulması, davranışın tekrarlanarak durdurulmasında ya da kontrol edilmesinde güçlük yaşanması olarak tanımlanmıştır (Marks 1990, Naim-Fell ve Zangen 2013). Davranışsal bağımlılıklar, tıpkı madde bağımlılığında olduğu gibi beyin ödül sisteminin nöral ağlarını etkileyen bozukluklardır (Comings ve Blum 2000, Nestler EJ 2005). Hem madde bağımlılığı hem de davranışsal bağımlılıklarda yürütücü işlevlerde bozulma gibi nörobilişsel defisitler görülmektedir (Goudriaan ve ark. 2006).

Psikiyatrik açıdan bakacak olursak borsa ve kripto para ticareti gibi bazı finansal aktivitelerin de davranışsal bağımlılıklar içinde yer alabileceğine dair görüşler ortaya çıkmıştır (Youn ve ark. 2016, Griffiths 2018). Bu makalenin, kripto para ticaretinin, kumar ve bağımlılıkla ilişkisi ile birlikte kripto para ticaretini etkileyen davranışsal etmenlerin neler olduğunun daha iyi anlaşılmasına temel oluşturacağı öne sürülebilir.

Küreselleşme, Kripto Para ve Ruh Sağlığı

Küreselleşme, geleneksel yaşam tarzındaki değişim, fikirlerin dönüşümü, kültürel değerlerin farklılaşması, alışlagelmiş davranış kalıplarının yıkılışı ile birlikte etkisini hissettirmektedir (Gagarina ve ark. 2019). Ekonomi de küreselleşmenin en çok etkilediği alanlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Globalleşen dünyada, orta sınıf devre dışı kalırken zengin ile fakir arasındaki uçurum giderek derinleşmektedir (Musterd ve ark. 2017). Her geçen gün daha da artan gelir adaletsizliğinin ruh sağlığına olumsuz yansımaları kaçınılmaz bir gerçektir (Tibber ve ark. 2022). Böylesine zorlu bir dönüşümden geçen insanoğlunun elindeki değeri koruma ve doğru yatırımı yaparak kazanma güdüsü belirli sınırlar içinde makul karşılanabilir.

Günümüzde yatırım seçeneklerinden biri haline gelen kripto paralar, yenilikçi bakış açısı ve teknolojiye entegrasyonu sayesinde finans dünyasına oldukça hızlı giriş yapmıştır. Blockchain (blok zinciri) teknolojisinin, serbest piyasa temelli ekonomide gelir adaletsizliği sorununa bir çözüm getirebileceği öne sürülmektedir (Othman ve ark. 2020, Chohan 2022). Özellikle COVID-19 pandemisini kapsayan son birkaç yılda, kripto para ticareti önemli ölçüde büyümüş ve toplumun her kesimi tarafından kabul görmüştür (Androulakis-Korakakis ve ark. 2021).

Kripto Para Tanımı

Kripto para, finansal akışı ve kontrolü merkezi bir sisteme bağlı olmayan, sınırlı sayıda bilgisayar tarafından üretilen ve aktarılan dijital paradır (Mills ve Nower 2019). Blok zinciri teknolojisine dayanan kripto para ticareti, belirli platformlarda günün her saatinde coin ya da token alınıp satılmasına olanak tanır. Küresel kripto para piyasasının toplam piyasa değeri 2 trilyon doların üzerindedir. Piyasa değeri en fazla olan ve tüm dünyada en iyi bilinen kripto para birimi Bitcoin'dir. Bitcoin gibi kripto para birimlerinin fiyatı beş yıl içinde %8000'in üzerinde artmıştır (Coinmarketcap.com 2021). Bununla birlikte, farklı piyasa değerlerine sahip binlerce farklı coin (altcoin) vardır (Delfabbro ve ark. 2021a).

Kripto paralar, genel olarak yatırımcıların kendisine verdiği değer tarafından fiyatlandırılmaktadır. Herhangi bir kripto para birimine ilgi ne kadar fazla olursa ve bu para birimi ne kadar çok yatırımcı tarafından satın alınırsa değeri o kadar çok artmaktadır. Mevcut bilgiler ışığında, insanların neden kripto para alıp sattığına dair net bilimsel çıkarımlar yapmak mümkün değildir. Bu noktada en fazla dikkat çeken unsur, oldukça kısa sayılabilecek zaman dilimlerindeki ani fiyat değişimleri nedeniyle kripto para ticaretinin, kumara benzer nitelikler taşımasıdır (Delfabbro ve ark. 2021b).

Kripto Para ve Kumar İlişkisi

Kumar, bazı değer öğelerinin (para, kıymetli eşya veya mülk), kazanma ya da kaybetme olasılıkları üzerine yatırıldığı, sonucun ağırlıklı olarak şanstan etkilendiği bir faaliyet olarak tanımlanır (Delfabbro ve ark. 2020). Hisse senedi ticareti gibi spekülasyon faaliyetlerinin kumar tanımı içinde yer aldığını gösteren çalışmaların sayısı son zamanlarda artış göstermektedir (Grall-Bronnec ve ark. 2017, Mosenhauer ve ark. 2021).

Hisse senedi ticareti, kazanca yönelik yatırım olarak kavramsallaştırılsa da birkaç çalışma, kumar oynama bozukluğuna benzer hisse senedi alım satım modellerini (günlük alım-satım) ve yatırım seçimlerini (marjin, opsiyon) tanımlamıştır (Arthur ve ark. 2015, Youn ve ark. 2016, Grall-Bronnec ve ark. 2017). Bu tür faaliyetler genellikle, şirketlerin uzun vadeli plan ve programlarını dikkate almak yerine sınırlı bilgi ile kısa vadeli kâr beklentisi gütmeyi ve riskli hisse senetleri üzerinde durmayı içermektedir (Kumar 2009, Gao ve Lin 2015). Bu açıdan bakıldığında kripto para ticareti, elde tutulandan ziyade sıklıkla alınıp satılan ve riske karşı yüksek toleransı olan bireyler tarafından tercih edilen riskli hisse senetlerinin ticaretine benzemektedir (Arthur ve ark. 2016, Mills ve Nower 2019). Nitekim, kısa vadeli işlem yapan yatırımcıların, bazı kumar etkinliklerine (örneğin spor bahisleri veya poker) katılma olasılığının, uzun vadeli işlem yapan yatırımcılara göre daha fazla olduğu gösterilmiştir. Kısa vadeli işlem yapan yatırımcıların, ağırlıklı olarak genç yaşta daha eğitilmiş erkekler olduğu ve daha fazla harcanabilir gelire sahip oldukları ortaya konmuştur (Arthur ve Delfabbro 2017). Değişikliklere kolay uyum sağlayabilen, teknolojiye daha fazla ilgi duyan, öğrenmeye açık genç bireylerin son dönemin en popüler yeniliklerinden bir tanesi olan kripto paralara ilgi göstermesi şaşırtıcı değildir (Steinmetz ve ark. 2021).

Son dönemde yapılan araştırmalar, kripto para ticareti ile kumar endüstrisi arasındaki bazı ortak noktaların varlığına işaret etmektedir (Delfabbro ve ark. 2021a). Bu araştırmalar, blok zinciri teknolojisindeki gelişmelerin kumar endüstrisi ile iç içe geçtiğini (örneğin kumar oynamak için takas edilebilir tokenlar kullanılması) ve kripto para ticaretinin kumar oynama bozukluğu ile birlikte görüldüğünü öne sürmüştür (Gainsbury ve Blaszczynski 2017, Meng ve Fu 2020, Scholten ve ark. 2020). Spekülatif hisse senetleri veya kripto para söz konusu olduğunda, kişilerin aldıkları kararlar, sınırlı bilgiye, yetersiz bir stratejiye veya beceriye dayanıyorsa, sonuçların oldukça değişken olduğu ve birçok kontrol edilemeyen faktöre tabi olan bu durumun kumar oynama bozukluğuna benzediği düşünülmektedir (Delfabbro ve ark. 2021a). Nitekim kripto para ticaretinde kullanılan bazı stratejilerin, kumar oynama bozukluğunda da görüldüğü belirtilmiştir (Senarathne 2021).

Yakın dönemde yayınlanan bir çalışma, kripto para piyasasının, kumar oynama bozukluğu olan insanların ilgisini yoğun şekilde çektiğini ortaya koymaktadır (Mills ve Nower 2019). Araştırmacılar, çalışmanın yapıldığı tarihten önceki bir yıl boyunca ayda en az bir kez düzenli kumar oynayan 876 yetişkini incelemişler ve katılımcıların %50'sinden fazlasının son bir yıl içinde kripto para yatırımı yaptığını; kripto para ticareti sıklığının, spor bahisleri, fantezi sporlar oynama, yüksek riskli hisse senedi ticareti yapma ve sorunlu kumar oynamanın yer aldığı bir dizi faktör tarafından öngörüldüğünü göstermişlerdir. Kripto para ticareti, kumar oynama bozukluğu, depresyon ve anksiyete ile ilişkili bulunmuştur (Mills ve Nower 2019). Yine yakın dönemde 543 kişinin katılımıyla yapılan bir diğer çalışmada da problemlili kumar oynama indeksinden yüksek puan almanın ve kumar oynamanın, kripto para ticaretiyle yoğun uğraşının öngörücüleri olduğu gösterilmiştir (Delfabbro ve ark. 2021a). Kumar oynama bozukluğu oranları genel nüfusta %0.5-2.0 civarındayken, bu rakamın aylık veya daha sık kripto para ticareti yapan kişilerde %9.5 olması oldukça çarpıcıdır (Delfabbro ve ark. 2021a, Delfabbro ve King 2022).

Kripto Para ve Bağımlılık

Kripto para piyasasını ilgi çekici kılan ana unsur, kısa zaman diliminde yaşanan fiyat dalgalanmaları ile yatırımcılarına ciddi kazanç sağlama imkanı sunmasıdır (Delfabbro ve ark. 2021b). Bu kısa zaman dilimi bazen dakikalar ve saatlerle dahi ölçülebilmektedir. Kripto para yatırımcılarının önemli bir bölümü, yatırımları aracılığıyla kısa sürede ciddi düzeyde kazanç sağlayacaklarına ilişkin bir düşünce içeriğine sahiptir (Pezzani 2018).

Kripto para birimlerinin değerlerindeki dalgalanmayı izlemek, tıpkı slot makinelerinde oynamak gibi güçlü ve baş döndürücü bir etki yaratabilir. Kripto para yatırımcılarının bazılarının fiyat hareketleriyle yoğun şekilde meşgul oldukları, aşırı harcama yaptıkları, piyasayı sürekli takip edebilmek için uykularından feragat ettikleri görülmüş ve böylelikle kripto para yatırımının bağımlılığa yol açabileceği düşüncesi ağırlık kazanmıştır (Mills ve Nower 2019, Kim ve ark. 2020). Bu tür bir aktiviteyi tercih eden kişilerin, dürtüsellik, gelişmeleri kaçırma korkusu ve yenilik arayışı gibi ortak özelliklere sahip oldukları gösterilmiştir (Kim ve ark. 2020). Kişilik özellikleri açısından bakıldığında ise kripto para ile yoğun şekilde uğraşan bireylerin, daha fazla özgüvene (daha az uyumluluk, daha fazla dışa dönüklük) ve daha az öz denetime sahip oldukları belirtilmiştir (Sudzina ve ark. 2021).

Zihin meşguliyeti, bağımlılık modelinin en önemli bileşenlerinden bir tanesidir (Griffiths 2005). Düşünce içeriğinin genel olarak bir davranış ve çıktılarıyla meşgul olması, bireylerin diğer önemli sorumluluklarını göz ardı etmelerine neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında zihin meşguliyetinin, kripto para ticaretinde önemli bir rol oynayabileceği öngörülebilir. Kripto para piyasasındaki gelişmeler ve hızlı fiyat dalgalanmaları, çevrimiçi medya ve uygulamaların düzenli olarak takip edilmesine yol açmaktadır (Dixon ve ark. 2018). Kripto para piyasasını, diğer bütün piyasalardan, bahis türlerinden ve kumar oyunlarından ayıran bazı önemli faktörler bulunmaktadır. Bunlar, internet erişimi ve uygulamalar ile dünyanın her yerinde, günün her anında işlem yapma olanağı tanınması, piyasanın 7/24 açık olması, işlemlerin nispeten anonimliği ve damgalanmanın olmamasıdır. Bu faktörler, kripto para ticaretiyle uğraşan bireylerin zamanlarının önemli bir kısmını bu işlemlere (takip etme, satın alma, satış) ayırmalarına, iş, aile ve sosyal yaşantılarını aksatmalarına sebebiyet vermektedir.

Patolojik ticaret davranışında, ticarete giderek daha fazla zaman ayırma ve/veya yatırım yapmak için yeni finansal araçlar arama ihtiyacı, daha önceki heyecanı yakalamak için artan miktarlarda para ile ticaret yapma isteği bağımlılığın tolerans boyutu ile açıklanabilir. Ticareti kontrol etmek, kısıtlamak veya durdurmak için tekrarlayan başarısız girişimlerde bulunma hali ise bağımlılığın nüks boyutu ile karşımıza çıkabilir. Önceki hobi ve faaliyetlere ilgi kaybı, yaşamın diğer yanlarından keyif alamama, kayıpla yoğun stres yaşama ve telafi etmek için daha fazla ticaret yapma bağımlılığında duygudurum değişimi yönünde değerlendirilebilir (Guglielmo ve ark. 2016).

Kripto Para Ticaretinde Yatırımcı Davranışlarını Belirleyen Psikolojik Unsurlar ve Bilişsel Yanlılıklar

Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (Fear of Missing Out, FOMO)

Kripto ticaretini etkileyen en güçlü psikolojik faktörlerden biri de FOMO (fear of missing out) adı verilen gelişmeleri kaçırma korkusudur (Przybylski ve ark. 2013). FOMO kavramı ile ilgili ilk akla gelen sosyal medya bağımlılığıdır (Casale ve ark. 2018). FOMO, diğer bireylerin, kişinin kendisinden daha iyi deneyimlere sahip olduğu ve kişinin bu durumdan yararlanmadığı, eksik kalmış olduğu fikrini anlatmak için kullanılır. FOMO'nun çevrimiçi sosyal ağlardaki güçlü varlığı göz önüne alındığında, kripto ticaretinde de karşımıza çıkması beklenen bir durumdur (Delfabbro ve ark. 2021b). Bunun en önemli nedenlerinden birisi kripto para ticaretinin sosyal medya çağında ortaya çıkarak spekülasyon yönünü sosyal medya kültüründen almış olmasıdır. Bu durum sosyal öğrenme ve pekiştirme modeli ile açıklanmaktadır (Delfabbro ve ark. 2021b).

Kripto para teknolojisinin karmaşık yapısı, çoğu insanın tam olarak neler olduğunu bilmemesine, yoğun spekülasyonlara ve bilgi asimetrisine neden olmaktadır. Kripto para ticareti hakkında yeterli bilgiye sahip olmayanlarda daha sık karşılaşılan FOMO, yatırım yaparken genellikle kaçınılması gereken bir düşünce tarzı olarak nitelendirilir. Yatırımcılar, her gün sahip oldukları ya da olmadıkları yüzlerce kripto para birimi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bireysel yatırımcılar, sosyal medya uygulamalarında diğer yatırımcıların referanslarına maruz kalırken, bu durum onları belirli kripto paraları satın almaya veya daha fazla kazanç elde etmek için beklemeye teşvik edebilir. Yatırımcılar, aldıkları bir kripto para birimi hızla yükseliyorsa, daha büyük bir yatırım yapmadıklarına pişman olabilirler. Daha önce almayı düşünüp almadıkları başka bir kripto para birimi yükselirse bu kez de fırsatı kaçırdıkları için rahatsız olabilirler. Böylelikle kripto para yatırımcıları, piyasa yükselirken kendilerini eylemin bir parçası olmaya mecbur hissetmektedirler.

Korku, Belirsizlik, Şüphe (Fear, Uncertainty, Doubt: FUD)

FUD, yanlış bilgilerin korku, belirsizlik ve şüphe uyandırmak için yayılması olarak tanımlanabilir (Pfaffenberger 2000). Ana kaynağı manipülasyon ve dezenformasyon olan FUD, ekonomi ve siyaset alanlarında sıklıkla kullanılmaktadır (Cohen ve Bar'el 2017). Bilgi yoluyla deneyimlenen bu kavram, kripto para birimi hakkında olumsuz bir haberle karşılaşıldığında da tecrübe edilebilir (Civitaresse ve Mendes 2018). Piyasaya yeni sürülen bir kripto para birimi hakkında olumsuz bilgiler paylaşıldığında, bu bilgilerin doğru ya da yanlışlığını teyit etmek için ilk etapta genellikle sınırlı sayıda kaynak ve bilgi bulunmaktadır. Araştırmalar, olumsuz haberlerin, olumlu haberlere kıyasla insanlar üzerinde daha etkili olduğunu ve olumsuz haberlerin daha hızlı şekilde yayıldığını göstermektedir (Ito ve ark. 1998).

Sürü Davranışı

Sürü davranışı, kendi başına karar vermek yerine başkalarını takip etmeyi veya grup davranışlarını taklit etmeyi tercih eden bireylerde sık görülen bir karar sürecidir (Baddeley 2010). Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sermaye ve finans piyasasında en yaygın bilişsel yanlılığın sürü psikolojisi olduğu kanıtlanmıştır (Spyrou 2013, Kumar ve Goyal 2015). Bu davranış, yatırımcıların kişisel bilgilerden ve şirket beklentilerinden ziyade diğer yatırımcılardan gelen bilgilere güvenme eğiliminde olduğunu gösterir. Kripto para piyasasında da sürü davranışı varlığını gösteren çalışmalar ortaya çıkmıştır (Ajaz ve Kumar 2018, Bouri ve ark. 2019, Vidal-Tomás ve ark. 2019). Kripto para piyasasında bulunan kişilerin büyük çoğunluğu deneyimsiz yatırımcılardan oluşmaktadır. Deneyimsiz yatırımcılar, sınırlı bilgiye dayanan kararları neticesinde, genellikle kısa vadeli kazançlar aramakta ve yanlış zamanlarda alım satım yaparak çoğu zaman para kaybetmektedirler (Delfabbro ve ark. 2021b).

Kayıptan Kaçınma

Değer temelli kararlar günlük yaşamda her yerde bulunur. Bunlar, restoranda yemek ya da içecek seçmek gibi kısa vadeli ve sıradan olabileceği gibi üniversitede bölüm seçmek gibi uzun vadeli ve yaşamı değiştiren kararlar olabilirler. Verilen tüm bu kararlarda, mevcut seçeneklerin öznel değerlerini hesaplamak için olası ödüllerin ve kayıpların büyüklüğü, gecikmesi ve olasılığı zihin süzgecinden geçmektedir (Rangel ve ark. 2008). Patolojik kumar ve alkol bağımlılığı, değere dayalı karar verme sürecinde benzer nörodavranışsal kalıplar ve klinik özellikler (örn. aşırma, tolerans, kontrol kaybı) gösterdiği için DSM-5'te bağımlılık bozuklukları olarak sınıflandırılmıştır (Bechara 2005, Leeman ve Potenza 2012, Clark 2014). Bunlar, bağımlılık yapan davranışın olumsuz sonuçlarına karşı azaltılmış kaçınmayı içerir. Buna göre, değer temelli karar vermede bir

karlılık/zararlılık parametresi olan kayıptan kaçınma hem patolojik kumar hem de alkol bağımlılığında karşımıza çıkmaktadır (Genauck ve ark. 2017).

Kayıptan kaçınma, beklenti teorisi ile açıklanabilecek bir yanlılıktır. Beklenti teorisi, insanların, özellikle belirsizlik koşullarında farklı seçenekler veya beklentiler arasında nasıl karar verdiklerini açıklamak için kullanılır (Kahneman ve Tversky 1979). İnsanoğlu, genel olarak kayıptan kaçınmayı, eşdeğer kazanç elde etmeye tercih etme eğilimindedir. Bunun temelinde aynı değerde bir şey kaybetmenin, kazanmaktan çok daha güçlü duygusal etki yaratması yatmaktadır (Ising 2007). Bireyler ne kadar kazandıklarından ziyade ne kadar kaybettiklerine daha fazla odaklanma ve riskten mümkün olduğunca kaçınma eğilimindedirler. Kayıptan kaçınma davranışı, piyasaların çalkantılı dönemlerinde yatırımcıları güvenli liman arayışına itebilir (Baur ve Lucey 2010). Bu gibi zamanlarda kısa ve orta vadeli süreçte, altın, güçlü para birimleri, uzun vadeli hazine bonoları ve son olarak da kripto para birimleri yatırımcıların ilgisini daha çok çekmektedir (Conlon ve ark. 2020).

Demirleme Etkisi

İnsanoğlu, bir konu hakkında duyduğu ilk bilginin genellikle doğru olduğuna inanma ve karar verirken bu bilgiye fazlaca güvenme eğilimindedir. Daha sonraki bütün değerlendirmeler ve verilen kararlar temelde bu ilk bilgiye ya da düşünceye göre şekillenmektedir (Tversky ve Kahneman 1974). Demirleme etkisi günlük tıp pratiğinde de pek çok hekimin sıklıkla karşılaştığı ve pek de farkında olmadığı bir durumdur (Rehana ve Najia 2021). Muayene bulgularına ve tetkiklere göre koyulan ön tanı ya da verilen kararın, sonraki muayene bulguları ve tetkikler farklı bir durumu işaret etse de doğru olduğuna inanmak buna güzel bir örnektir.

Gündelik hayatımızda, aldığımız kararlarda, alışverişte, yatırımlarda sık şekilde gözlenen demirleme etkisinin son dönemlerde sık karşılaştığımız bir diğer örneği de piyasalar hakkındaki bilgisine aşırı güvenen, bu bilgiye dayanarak kararlar alan sıradan ve profesyonel olmayan kripto para yatırımcılarıdır. Sermaye piyasasındaki birçok yatırımcı, portföyündeki hisselerin alış fiyatını hatırlamaya devam eden bir yanlılığa sahiptir. Satış kararı genellikle referans noktası olan alış fiyatına dayanır. Fiyat, referans noktasının üzerine çıktığında yatırımcılar hisselerini daha erken satmaya karar verebilirler. Alış fiyatının yanı sıra, belirli bir dönemde elde edilen en yüksek hisse fiyatı da sıklıkla referans fiyat haline gelebilmektedir (Kartini ve Nahda 2021).

Optimizm (İyimserlik Yanlılığı)

Kumar oynama bozukluğu olan bireylerin kumar oynama sıklığını sınırlayamadıkları ve olasılıklar hakkında hatalı bilişlere sahip oldukları düşünülmektedir. Yüksek riskli bir bahsi kazanmanın nesnel olasılığından bağımsız olarak, kumar oynama bozukluğu olanların, olasılığı gerçekte olduğundan daha fazla olarak algıladıkları ve davranışlarının buna yönelik olduğu iddia edilmiştir (Gibson ve Sanbonmatsu 2004). Bu, kumar oynama bozukluğu olan bireylerin belirtilen oranlardan daha fazla kazanma şansına sahip olduğunu düşündüren 'iyimserlik yanlılığı' olarak adlandırılmıştır. İyimserlik yanlılığı, olumsuz bir olay yaşama olasılığının daha düşük, olumlu bir olay yaşama olasılığının daha yüksek olacağına dair bir inançtır (Kartini ve Nahda 2021).

İyimserlik yanlılığı ile yatırım kararları arasında doğrudan bir ilişki olduğunu öne süren çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Bracha ve Brown 2012, Kinari 2016). Kripto para yatırımında iyimserlik yanlılığı, birçok kişinin kripto para almaya başladığını ve yükselen fiyatlardan fayda sağladığını gördükten sonra ortaya çıkar. İnsanlar dikkat çekmeye başlayan yeni bir enstrüman olduğunu fark etmeye başlarken kripto paranın kazanç sağlayabileceği fikri iyimserlik yanlılığını etkileyecektir.

Onay Yanlılığı

İnsanlar, fikirlerine ya da inançlarına zıt yönde çeşitli bilgilerle karşılaştıklarında söz konusu bilgileri görmezden gelme veya kayıtsız kalma eğilimindedirler. Buna karşın fikirlerini veya görüşlerini destekleyen bilgileri arayarak bu bilgilere aşırı derecede önem atfetme eğilimi sergilerler. Onay yanlılığı adı verilen bu kavram, kişinin kendi görüşünü destekleyen bilgileri geçerli kulan bilgileri arama eğilimi olarak değerlendirilebilir (Ising ve Pompian 2006). Onay yanlılığı, bireylerin, bilgiyi kendi görüşlerine veya inançlarına uyacak şekilde yorumlamalarını etkileyen bir bilişsel süreçtir.

Onay yanlılığı, özellikle bahis oynayan kişilerde daha sık şekilde görülmektedir. Bahis yapan kişiler genellikle olumlu bir eğilime veya sonuca bakarak metodolojilerinin veya düşünce süreçlerinin "onaylandığını" hissederler. Bahiscilerin düşünme biçimlerini değiştirmek ve onları daha farklı bir yola yönlendirmek zordur, çünkü çoğu kalıplaşmış önyargılı görüş alanının dışına çıkamayarak kendi yollarını çizmektedirler (Gibson ve ark. 1997).

Kripto para ticareti ile uğraşan kişilerde de onay yanlılığının izlerini görmek mümkündür. Kripto paranın fiyat hareketlerinin yeni bilgilerden etkilendiği bilinmektedir (Ciaian ve ark. 2016). Bu nedenle teknik analiz, kripto para fiyatını tahmin etmek için kullanılan tek yaklaşımdır. Kripto para yatırımı olan kişilerin fiyatların düşeceğine dair olan haberleri, sinyalleri görmezden gelmesi ve teknik analize bakmaması onay yanlılığını açıklamaktadır.

Sonuç

Kripto para ticareti kavramı, hayatımıza yeni girmiş olmasına karşın finans dünyasının dinamiklerini temelden sarsmayı başarmıştır. Geleceğin para birimi olarak görülen kripto paralar dünyanın çeşitli yerlerinde gerçek para yerine dahi kullanılmaya başlamıştır. Kripto paraların yaptığı bu atımlar kısa sürede insanların dikkatini çekmiş ve her geçen gün sisteme giren yatırımcı sayısı katlanarak milyonları bulmuştur. Finans kararlarının altında yatan davranışsal ve psikolojik faktörlere yönelik çalışmalar genel olarak sınırlıyken görece yeni sayılabilecek bir ürün olan kripto paraya ilişkin araştırmalar henüz emekleme aşamasındadır.

Yakın dönemde yapılan çalışmalar kripto para ticaretinin, spor bahisleri, yüksek riskli hisse senedi ticareti ve kumar oynama bozukluğu ile ilişkilendirilebileceği yönünde ipuçları barındırmaktadır. Mills ve Nower (2019) çalışmasında, kumar oynama bozukluğu olanların yarısından fazlasının bir önceki yıl kripto para yatırımında bulduklarını ve kripto para ticaretinin bazı ruhsal sorunları beraberinde getirebileceğini ifade etmiştir. Davranışsal bağımlılığın bileşenleri olan meşguliyet, duygudurum düzenleme, tolerans, yoksunluk ve tekrarlama, kripto para ticareti ile yoğun şekilde uğraşan bireylerde rahatlıkla gözlemlenebilecek birtakım uyarıcılardır. Kripto para ticareti, güncel bilgiler ışığında bağımlılık, kumar gibi patolojik durumlarla doğrudan ilişkilendirilemese de bu kavramların birbirleriyle bağlantılı olabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda kripto para, bağımlılık ve kumar arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasına yardımcı olacak çalışmaların varlığına ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir.

Kaynaklar

- Ajaz T, Kumar AS (2018) Herding in crypto-currency markets. *Ann Fin Econ*, 13:1-15.
- APA (1994) *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 4th edition (DSM-IV). Washington DC, American Psychiatric Association.
- APA (2013) *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 5th edition (DSM-5). Washington DC, American Psychiatric Association.
- Androulakis-Korakakis P, Michalopoulos N, Steele J (2021) Are Different Types of Trading a Potential Form of Gambling? Southampton, UK, Gamban.com.
- Arthur J, Delfabbro P, Williams R (2016) Is there A relationship between participation in gambling activities and participation in high-risk stock trading? *J Gambl Bus Econ*, 9:34-53.
- Arthur JN, Delfabbro P (2017) Day traders in South Australia: Similarities and differences with traditional gamblers. *J Gambl Stud*, 33:855-866.
- Arthur JN, Williams RJ, Delfabbro P (2016) The conceptual and empirical relationship between gambling, investing, and speculation. *J Behav Addict*, 5:580-591.
- Baddeley M (2010) Herding, social influence and economic decision-making: socio-psychological and neuroscientific analyses. *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci*, 365:281-290.
- Baur DG, Lucey BM (2010) Is gold a hedge or a safe haven? An analysis of stocks, bonds and gold. *Financ Rev*, 45:217-229.
- Bechara A (2005) Decision making, impulse control and loss of willpower to resist drugs: a neurocognitive perspective. *Nat Neurosci*, 8:1458-1463.
- Bouri E, Gupta R, Roubaud D (2019) Herding behaviour in cryptocurrencies. *Fin Res Lett*, 29:216-221.
- Bracha A, Brown DJ (2012) Affective decision making: A theory of optimism bias. *Games Econ Behav*, 75:67-80.
- Casale S, Rugai L, Fioravanti G (2018) Exploring the role of positive metacognitions in explaining the association between the fear of missing out and social media addiction. *Addict Behav*, 85:83-87
- Chohan UW (2021) Cryptocurrencies and inequality In *Cryptofinance A New Currency for a New Economy*, 1st ed. (Eds Goutte S, Guesmi K, Saadi S):49-62. Singapore, World Scientific Publishing.
- Ciaian P, Rajcaniova M, Kancs D (2016) The economics of BitCoin price formation. *Appl Econ*, 48:1799-1815.
- Civitaresse J, Mendes L (2018) Bad news, technical development and cryptocurrencies stability. technical development and cryptocurrencies stability. SSRN, doi:10.2139/ssrn.3154124
- Clark L (2014) Disordered gambling: the evolving concept of behavioral addiction: Disordered gambling. *Ann N Y Acad Sci*, 1327:46-61.
- Cohen D, Bar'el O (2017) The use of cyberwarfare in influence operations. In Yuval Ne'eman Workshop for Science, Technology and Security. Tel Aviv, Tel-Aviv University.

- Coinmarketcap.com (2021). Coin market (Accessed 01.09.2021).
- Comings DE, Blum K (2000) Reward deficiency syndrome: genetic aspects of behavioral disorders. *Prog Brain Res*, 126:325-341.
- Conlon T, Corbet S, McGee RJ (2020) Are cryptocurrencies a safe haven for equity markets? An international perspective from the COVID-19 pandemic. *Res Int Bus Fin*, 54:101248.
- Delfabbro P, King D, Gainsbury SM (2020) Understanding gambling and gaming skill and its implications for the convergence of gaming with electronic gaming machines. *Int Gambl Stud*, 20:171–183.
- Delfabbro P, King D, Williams J, Georgiou N (2021a) Cryptocurrency trading, gambling and problem gambling. *Addict Behav*, 122:107021.
- Delfabbro P, King D (2022) Is there a continuum of behavioural dependence in problem gambling? Evidence from 15 years of Australian prevalence research. *Int J Ment Health Addict*, 20:2208–2220.
- Delfabbro P, King DL, Williams J (2021b) The psychology of cryptocurrency trading: Risk and protective factors. *J Behav Addict*, 10:201–207.
- Dixon MR, Giroux I, Jacques C, Grégoire P (2018) What characterizes excessive online stock trading? A qualitative study. *J Gambl Issu*, 38:8-26.
- Gagarina M, Nestik T, Drobysheva T (2019) Social and psychological predictors of youths' attitudes to cryptocurrency. *Behav Sci (Basel)*, 9:118.
- Gainsbury SM, Blaszczynski A (2017) How blockchain and cryptocurrency technology could revolutionize online gambling. *Gaming Law Rev*, 21:482–492.
- Gao X, Lin T-C (2015) Do individual investors treat trading as a fun and exciting gambling activity? Evidence from repeated natural experiments. *Rev Financ Stud*, 28:2128–2166.
- Genauck A, Quester S, Wüstenberg T, Mörsen C, Heinz A, Romanczuk-Seiferth N (2017) Reduced loss aversion in pathological gambling and alcohol dependence is associated with differential alterations in amygdala and prefrontal functioning. *Sci Rep*, 7:16306.
- Gibson B, Sanbonmatsu DM, Posavac SS (1997) The effects of selective hypothesis testing on gambling. *J Exp Psychol Appl*, 3:126-142.
- Gibson B, Sanbonmatsu DM (2004) Optimism, pessimism, and gambling: the downside of optimism. *Pers Soc Psychol Bull*, 30:149-160.
- Goudriaan AE, Oosterlaan J, De Beurs E, Van Den Brink W (2006) Neurocognitive functions in pathological gambling: a comparison with alcohol dependence, Tourette syndrome and normal controls. *Addiction*, 101:534-547.
- Grall-Bronnec M, Sauvaget A, Boutin C, Bulteau S, Jiménez-Murcia S, Fernández-Aranda F et al (2017) Excessive trading, a gambling disorder in its own right? A case study on a French disordered gamblers cohort. *Addict Behav*, 64:340–348.
- Griffiths M (2005) A 'components' model of addiction within a biopsychosocial framework. *J Subst Use*, 10:191–197.
- Griffiths M (2018) Hot topics in gambling: Gambling blocking apps, loot boxes, and crypto-trading addiction. *Online Gambling Lawyer*, 17:9-11.
- Guglielmo R, Ioime L, Janiri L (2016) Is pathological trading an overlooked form of addiction? *Addict Health*, 8:207-209.
- Ising A, Pompian M (2006) Behavioral Finance and wealth management-how to build optimal portfolios that account for investor biases. *Financ Mark Portf Mang*, 21:491.
- Ito TA, Larsen JT, Smith NK, Cacioppo JT (1998) Negative information weighs more heavily on the brain: the negativity bias in evaluative categorizations. *J Pers Soc Psychol*, 75:887–900.
- Kahneman D, Tversky A (1979) Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47:263.
- Kartini K, Nahda K (2021) Behavioral biases on investment decision: A case study in Indonesia. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8:1231-1240.
- Kim HJ, Hong JS, Hwang HC, Kim SM, Han DH (2020) Comparison of psychological status and investment style between Bitcoin investors and share investors. *Front Psychol*, 11:502295.
- Kinari Y (2016) Properties of expectation biases: Optimism and overconfidence. *J Behav Exp Finance*, 10:32–49.
- Kumar A (2009) Who gambles in the stock market? *J Finance*, 64:1889–1933.
- Kumar S, Goyal N (2015) Behavioural biases in investment decision making – a systematic literature review. *Qual Res Fin Mark*, 7:88–108.
- Leeman RF, Potenza MN (2012) Similarities and differences between pathological gambling and substance use disorders: a focus on impulsivity and compulsivity. *Psychopharmacology*, 219:469-490.
- Marks I (1990) Behavioural (non-chemical) addictions. *Br J Addict*, 85:1389-1394.
- McClure SM, Bickel WK (2014) A dual-systems perspective on addiction: Contributions from neuroimaging and cognitive training. *Ann N Y Acad Sci*, 13:62-78.
- Meng J, Fu F (2020) Understanding gambling behaviour and risk attitudes using cryptocurrency-based casino blockchain data. *R Soc Open Sci*, 7:201446.
- Mills DJ, Nower L (2019) Preliminary findings on cryptocurrency trading among regular gamblers: A new risk for problem gambling? *Addict Behav*, 92:136–140.

- Mosenhauer M, Newall PWS, Walasek L (2021) The stock market as a casino: Associations between stock market trading frequency and problem gambling. *J Behav Addict*, 10:683–689.
- Musterd S, Marcinićzak S, van Ham M, Tammaru T (2017) Socioeconomic segregation in European capital cities. Increasing separation between poor and rich. *Urban Geogr*, 38:1062-1083.
- Naim-Fell J, Zangen A (2013) Addiction. *Handb Clin Neurol*, 116:613-630.
- Nestler EJ (2005) Is there a common molecular pathway for addiction? *Nat Neurosci*, 8:1445-1449.
- Othman AHA, Musa Alhabshi S, Kassim S, Abdullah A, Haron R (2020) The impact of monetary systems on income inequity and wealth distribution: A case study of cryptocurrencies, fiat money and gold standard. *Int J Emerg Mark*, 15:1161–1183.
- Pezzani F (2018) Bitcoin: the bewildering illusion of easy wealth. *Acad Sci J*, 3:1109–1113.
- Pfaffenberger B (2000) The rhetoric of dread: Fear, uncertainty, and doubt (FUD) in information technology marketing. *Knowl Technol Policy*, 13:78–92.
- Piper ME (2015). Withdrawal: Expanding a key addiction construct. *Nicotine Tob Res*, 17:1405-1415.
- Przybylski AK, Murayama K, DeHaan CR, Gladwell V (2013) Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Comput Human Behav*, 29:1841–1848.
- Rangel A, Camerer C, Montague PR (2008) A framework for studying the neurobiology of value-based decision making. *Nat Rev Neurosci*, 9:545-556.
- Rehana RW, Najia H (2021) A common heuristic in medicine: anchoring. *Ann Med Health Sci Res*, 11:1461-1463.
- Scholten OJ, Zendle D, Walker JA (2020) Inside the decentralised casino: A longitudinal study of actual cryptocurrency gambling transactions. *PLoS One*, 15:e0240693.
- Senarathne CW (2021) Gambling behaviour in the cryptocurrency market In *Research Anthology on Blockchain Technology in Business, Healthcare, Education, and Government* (Ed : M Khosrow-Pour)1536–1552. Hershey, PA, IGI Global.
- Spyrou S (2013) Herding in financial markets: a review of the literature. *Rev Behav Fin*, 5:175–194.
- Steinmetz F, von Meduna M, Ante L, Fiedler I (2021) Ownership, uses and perceptions of cryptocurrency: Results from a population survey. *Technol Forecast Soc Change*, 173:121073.
- Sudzina F, Dobeš M, Pavlíček A (2021) Towards the psychological profile of cryptocurrency early adopters: Overconfidence and self-control as predictors of cryptocurrency use. *Curr Psychol*, doi: 10.1007/s12144-021-02225-1.
- Tibber MS, Walji F, Kirkbride JB, Huddy V (2022) The association between income inequality and adult mental health at the subnational level-a systematic review. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 57:1-24.
- Tversky A, Kahneman D (1974) Judgment under uncertainty: Heuristics and biases: Biases in judgments reveal some heuristics of thinking under uncertainty. *Science*, 185:1124–1131.
- Vidal-Tomás D, Ibáñez AM, Farinós JE (2019) Herding in the cryptocurrency market: CSSD and CSAD approaches. *Fin Res Lett*, 30:181–186.
- Youn H, Choi JS, Kim DJ, Choi SW (2016) Development and validation of a stock addiction inventory (SAI). *Ann Gen Psychiatry*, 15:16.

Yazarların Katkıları: Çalışmaya önemli bir bilimsel katkı sağlandığı ve makalenin hazırlanmasında veya gözden geçirilmesinde yardımcı olunduğu tüm yazar(lar) tarafından beyan edilmiştir.

Danışman Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma için finansal destek alındığı beyan edilmemiştir.

Authors Contributions: The author(s) has declared that she has made a significant scientific contribution to the study and has assisted in the preparation or revision of the manuscript

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared.

Financial Disclosure: No financial support was declared for this study.